

POLITICKÁ KULTÚRA NA SLOVENSKU

Klaudia MIŠOVIČOVÁ¹

DOI: <https://doi.org/10.34135/svpmvpIV.191032>

Abstract

*The current political culture in Slovakia was influenced by the key political events after november 1989. The term political culture is always a concept within a broader theory and is an access path to scientific policy analysis. Therefore, the aim of the paper was to look at Gabriel Almond's political science through his main work *The Civic Culture* and the result that political culture is one of the perspectives of research into subjective political orientations. It is based on the system theory of the political system as a nationally established structure of interacting tasks in which four different levels can be distinguished. Almond established a school of tradition of political science research, his works being the stimulus for extensive work in the field of theory and empirical research motivated by the efforts of research on political culture on a whole new foundation.*

Kľúčové slová : *politická kultúra, kultúra politiky, politické správanie, Almond Gabriel, The Civic Culture, kultúrna kauzalita, typológia v politickej kultúre*

Úvod

Politická kultúra je pojem často zamieňaný médiami za kultúru politiky. Ide o pojem, ktorý nezahrňuje len správanie politickej elity, ale ide o pojem, ktorý vytvára vzťah medzi kultúrou a politikou. Pojem, ktorý zahrňuje nielen spôsob, ktorým funguje politický systém, ale aj ako je vnímaný subjektmi vo vnútri politického systému, preto týmto pojmom je hlavne praktické fungovanie politiky vo vnútri systému. Prvý raz bol pojem politická kultúra použitý Gabrielom Almondom, americkým politológom známym priekopníckou prácou v komparatívnej politike, politickom vývoji a politickej kultúre v článku *Comparative Political Systems*, ktorý používa politickú orientáciu na detailné objasnenie vzťahu jednotlivca k systému ako koncept zasadený do najrôznejších teórii.

Politická kultúra

Súčasnú politickú kultúru na Slovensku ovplyvnili kľúčové politické, ekonomické a sociálne udalosti po novembri 1989. Pád komunistického režimu a skončenie éry socializmu sa začal aj v slovenskej spoločnosti formovať nový politický poriadok, dochádza k zásadnému prelomu vo vnímaní a chápaní občianskej spoločnosti. Stredná a východná Európa, ktorá v minulosti prechádzala svojimi ťažkými a krvavými obdobiami sa v roku 1989 prezentovala spôsobom, aký nemá v histórii „revolúcií“ obdobiu. Neutíchajúca viera osvietenského obdobia v nevyhnutnosť ľudského pokroku akoby sa zmiesila s ideou „*Platónskej starostlivosti o dušu*“, ktorá podľa českého filozofa a chartistu Jána Patočku vyvádza človeka z jeho prirodzeného egocentizmu k výchove k slobode (Sokol, 2007). Demokracia sa šírila vo svojej utopistickej podobe, ktorá je

¹ PhDr. Klaudia Mišovičová, Katedra politických vied, Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Bučianska 4/A, 91701 Trnava, Slovenská republika, E-mail: misovicovaklaudia@gmail.com

oprávnená na úrovni nepolitickej politiky, a vo chvíľach agónie komunistických režimov v krajinách strednej a východnej Európy sa zabalila do nežnej, jednoduchej naivity (Alan, 1995). Voľby v roku 1990 úspešne ukončili prvú etapu prechodu k demokracii, pád komunistického režimu znamenal začiatok formovania súťaživého pluralitného politického prostredia. A práve v slovenskej spoločnosti sa potvrdilo pravidlo Huntingtona, amerického politického teoretika (Stret civilizácii, 1996) pri inštitucionalizácii demokratického politického správania. Podľa jeho teórie, rozčarovanie, ktoré v nových demokratických systémoch zavládlo sa často prejavuje rezignáciou, cynizmom a nechúťou k politickým otázkam.

Vo väčšine nových demokracií bola v období zmeny režimu volebná účasť vysoká, ale v ďalšom období klesala (Huntington, 2008). Samuel Huntington síce hovorí o strete civilizácií, ale na zmysle jeho oznámenia by nič nemenilo, keby bola reč o strete kultúr. Civilizácie sú ním definované ako kultúrne jednotky, sú to kultúry „vo veľkom“, ktoré zahrňujú vnútorné a vonkajšie stránky sociálnej reality, a tvrdí, že jeho civilizačná paradigma je schopná generovať predpovede o vývoji medzinárodnej politiky a kultúra vysvetľuje aspoň časť z toho čo sa odohráva v globálnej politike. Otázkou zostáva akú povahu má tento vzťah medzi kultúrou a politickým životom a aký typ kulturalistického vysvetlenia Huntington ponúka (Skovajsa, 2006).

Termín politická kultúra je vždy len koncept v rámci širšej teórie a je viac prístupovou cestou k vedeckej analýze politiky. Karl Rohe, nemecký politológ zdôrazňuje, že politická kultúra nie je len predmet, ale aj perspektíva skúmania. Politická kultúra predstavuje akési okuliare, ktorými sa pozeráme na politickú skutočnosť a niekedy objavujeme javy, ktoré ak pozorujeme cez obyčajné politologické okuliare zostávajú neviditeľné. Politická kultúra je len jednou z ponúkajúcich sa perspektív výskumu subjektívnych politických orientácií (Skovajsa, 2006).

Americkí antropológovia Kroeber a Kluckhohn vo svojom prehľade 161 definícií kultúry ku ktorým pridali nakoniec aj svoju vlastnú, rozšírili celkom šesť základných typov definícií kultúry (Skovajsa, 2006):

- **deskriptívna**, zdôrazňujúca výpočet zložiek kultúry
- **historická**, zameraná na tradície a medzigeneračný sociálny prenos
- **normatívna**, zameraná buď na pravidla a spôsoby chovania, lebo na hodnoty a ideály a nimi utvárané chovanie
- **psychologická**, zdôrazňujúcu úlohu kultúry ako formy prispôsobenia prostredia a nástroje riešenia problémov
- **štruktúrna**, zameraná na kultúru ako usporiadaný celok alebo vzorec 2
- **genetická**, zameraná na charakter kultúry ako artefakt alebo produkt ľudskej činnosti.

Nevýhodou tejto kvalifikácie je, že nie je možné každý definičný prístup vždy zaradiť do jednej triedy, vymedzenie politickej kultúry patrí obyčajne do viacerých tried.

Prístupy k politickej kultúre sa dajú klasifikovať napríklad aj podľa toho do akej oblasti sociálneho života politickú kultúru umiestňujeme. Použitím troch rozlišujúcich kritérií vznikla klasifikácia, ktorá je odolnejšia proti prekrývaniu medzi triedami (Skovajsa, 2006):

- **1.a /objektivistický makroprístup**, ktorý sa sústreďuje na vzájomné väzby medzi kultúrou a politickou a sociálnou štruktúrou, odborovo zodpovedá kvantitatívnej empirickej politickej vede a sociológii, základnou kultúrnou jednotkou sú v analýze frekvencie objektivizovaných postojov na úrovni kolektivity
- **b /objektivistický mikroprístup**, ktorý sa zameriava na vzťah medzi osobnosťou a jednaním a jeho odborovým zázemím je sociálna psychológia a psychologická

antropológia, základnou jednotkou kultúrnej analýzy sú osobnostné rysy alebo vzorce postojov na úrovni jednotlivého nositeľa

- **2. interpretatívny mikroprístup**, ktorý sa usiluje o hlboké preniknutie do kultúry chápané ako bohato štruktúrovaný súbor sociálnych významov a je spriaznený so skúmaním politickej kultúry v histórii a s kvalitatívnymi smermi v politológii a sociológii, základnou jednotkou kultúry sú sociálne zdieľané významy
- **3. konfiguračný prístup**, ktorý kultúru tematizuje holisticky a odvodzuje jej rysy z jej zakotvení v celkovom životnom spôsobe spoločnosti, koná tak na základe empirického pozorovania, znalosti historického vývoja, vyskytuje sa naprieč spoločenskými odborníkmi, základnou kultúrnou jednotkou sú kultúrne konfigurácie zahrňujúce subjektívne obsahy a jednanie a sociálne vzťahy.

Základné prístupy sa líšia už svojim ústrednými predpokladmi o povahe sociálnej reality a spôsoboch ako túto realitu skúmať, ale tiež modely kultúrnej kauzality s ktorými pracujú (Skovajsa, 2006)

Koncepcia politickej kultúry v *The Civic Culture*

Pojem politickej kultúry uviedol do obehu v rámci politickej vedy Gabriel Almond článkom *Comparative Political Systems* v roku 1956. Jeho cieľom bolo upevniť základy komparatívnej politológie ako systematického štúdia zhody a rozdielnosti medzi politickými jednotkami, za predmet tejto disciplíny označil politické systémy chápané ako štruktúry rolí alebo presnejšie do vzorcov usporiadané interakcie rolí vzťahujúcich sa k rozhodnutiam, ktoré majú oporu v hrozbe fyzického donútenia. V danom texte zaviedol pojem pre komparatívne štúdium politických systémov a to orientáciu k politickému jednaniu, ktorá má v sebe tri typy a to kognitívny, afektívny a hodnotiaci, je podľa Almonda politický systém „zasadený“, pretože orientácie tvoria súbor významov a účelov, ktoré prepožičiavajú zmysel jednaniu politických aktérov. Almond v danom texte taktiež predložil prvú typológiu politických kultúr, rozlišuje tu štyri kultúrne typy zodpovedajúce štyrom typom politického systému (Skovajsa, 2006) :

- **angloamerická politická kultúra**, ktorá je homogénna, jej príslušníci sa vo vysokej miere zhodujú na politických cieľoch a prostriedkoch, pre túto kultúru je charakteristická atmosféra trhu, experimentu a hry
- **kontinentálna politická kultúra**, ktorá je fragmentarizovaná, historické okolnosti spôsobili, že v týchto systémoch prežívajú staršie kultúrne vrstvy, ktoré sa usadzujú do podoby subkultúr vytvárajúcich v spoločnosti silné a hlboké štiepenie, Almond vymenováva tri základné kontinentálne európske subkultúry – 1. *katolícku subkultúru* / royalisti, kresťanskí ľudovci /, 2. *kultúru starších stredných vrstiev* / konzervatívci, liberáli /, 3. *industriálnu subkultúru* / socialisti, komunisti /
- **totalitná politická kultúra**, ktorá je nekonsenzuálna v tom zmysle, že podpora systému je v nej dosahovaná tlakom a donucovaním, vyznačuje sa vysokou mierou konformity a apatie
- **preindustriálna politická kultúra**, ktorá je kultúrou krajín na ceste politického, ekonomického a sociálneho rozvoja, je charakterizovaná ako kultúra zložená z vnútornej kultúry západu, najmenej jednej kultúry autochtónnej a charismatickej politickej kultúry (Skovajsa, 2006), ktorá vzniká nástupom charismatického vedenia k moci po otrasoch spôsobených napätím medzi tradičnou domácou a implantovanou západnou kultúrou.

Almondovu prvú klasifikáciu politických kultúr môžeme oprávnene kritizovať za to, že sa až príliš zjavne opiera o štruktúrne rysy politických systémov a nie je analytická, čiže neumožňuje rozkladať existujúce politické kultúry na spoločenské prvky, čo by veľmi uľahčilo porovnanie

medzi politickými systémami a vysvetľovanie rozdielov, ktoré sú politickou kultúrou podmienené. Tieto nedostatky sa pokúsil Almond odstrániť vo svojej knihe *The Civic Culture*. Táto kniha bola stotožnená s výskumom politickej kultúry do takej miery, že si dodnes zachovala povest' prelomovej práce kvôli rozpracovanej novátorskej teórii politickej kultúry a ambiciózneho výskumného projektu, ktorý zhromaždil rozsiahly súbor dát z piatich krajín, na ktorých bolo možné uskutočniť medzinárodnú komparáciu. Za základ slúži systémová teória o politickom systéme ako na národnej úrovni ustanovenej štruktúre vzájomne sa ovplyvňujúcich rolí, v ktorých je možné rozlišovať štyri rôzne roviny. Na príkladoch politických objektov spolu s orientáciami, kde môžu politickí aktéri voči nim zaujímať, je typológia politických objektov a orientácii k politickým objektom nasledovná (Skovajsa, 2006) :

Tabuľka 1: Typológie politických objektov a orientácií k politickým objektom v *The Civic Culture*

Typy politických objektov	Príklady politických objektov	Príklady orientácii kognitívne	Príklady orientácii afektívne	Príklady orientácií Hodnotiace
systém ako celok	štát, národ	znalosť štátnych inštitúcií, držiteľia úradov	vlastenectvo	presvedčenie o legitimitě systému
input – vstupové objekty	politické strany, záujmové skupiny, masové média	znalosť strán a ich kandidátov	emocionálne identifikácie s politickou stranou	presvedčenie o tom, že politické strany majú existovať
output – výstupové objekty	byrokracia, súdy, štátne politiky	znalosť úradných predpisov, zákonov	hrdosť na efektivitu štátneho aparátu	presvedčenie o nutnosti nezávislého súdnictva
ja	jednotlivec ako politický aktér, občan, volič	znalosť občianskych práv	občianska sebadôvera	predstavy o občianskych povinnostiach

Zdroj: Almond, Verba 1989, s.14-15

Je vhodné doplniť, že politické objekty na úrovni input/output možno rozdeliť na špecifické role alebo štruktúry rolí ako legislatívne a exekutívne orgány alebo byrokráciu a vykonáateľské role konkrétnymi členmi parlamentu, vlády, úradníkmi a pod. a vládnyimi politikmi a rozhodnutiami ako napr. vzdelávacia politika . Politická kultúra, orientácia k politickým objektom, hodnoty, normy, postoje ovplyvňujú politické správanie, čiže politická kultúra ovplyvňuje politické štruktúry. Almond sa pri konceptualizácii často ponoril do empirickej časti svojho výskumu bez toho, aby si položil otázku konkrétnej povahy tejto kauzálnej súvislosti, a preto mu svet politickej kultúry v celom jeho významovom bohatstve a zložitej vnútornej štruktúre zostáva nedostupný (Skovajsa, 2006).

Politická kultúra na Slovensku

Aktívnym komponentom každej identity je aj kultúra, ktorú možno definovať ako komplex špecifických duchovných, materiálnych, intelektuálnych a emocionálnych črt spoločnosti alebo sociálnej skupiny ktorý zahŕňa spolu s umením a literatúrou aj spoločný spôsob života, životný štýl, hodnotový systém, tradície a vieru.

Demokratická politická kultúra je nevyhnutným základom demokratického režimu. Média nám často predkladajú, že politická kultúra krajiny, politických strán alebo politických predstaviteľov je nízka, Veľakrát i s tvrdením, že niektorí slovenskí politici, niektoré strany či dokonca slovenský národ ako taký nemá žiadnu politickú kultúru. Toto však môžeme zaradiť k hodnotovým súdom v politickej publicistike alebo verejnej mienke, ale v politických vedách sa tento termín používa ako nehodnotiaci, pojem politická kultúra by mal správne disponovať hodnotovou neutralitou, čiže súdy o politickej kultúre nie sú morálnymi súdmi, súčasne ale platí, že politická kultúra zahŕňa tie rysy spoločenského života, ktoré s politickou morálkou súvisia. Politickú kultúru výrazne determinuje intelektuálna a mravná úroveň ľudského a politického správania protagonistov politického diania v parlamente, vo vláde, na poste prezidenta republiky, na ústavnom súde v komunikácii medzi nimi a vo vzájomnej úcte a rešpektovaní sa týchto najvyšších predstaviteľov moci v krajine. Model ich vzájomného správania sa stáva vzorcom politickej kultúry pre všetky nižšie sféry politického života v krajine a prenáša sa do vzájomného vzťahu medzi občanom a štátom (Kusý, 1997).

Vývoj po roku 1989 znamenal pre slovenskú spoločnosť niekoľko zlomových okamihov, ako boli voľby v roku 1992, následne vyústenie do rozpadu ČSFR a vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Po parlamentných voľbách v roku 1998 zápas o dodržiavanie základných demokratických princípov značne zmenil charakter, pád „mečiarizmu“ a nástup vlády Mikuláša Dzurindu spájala verejnosť s vysokými očakávaniami a to v dôležitosti delby moci, potreby konsenzuálneho prístupu v politike, potreby rešpektu plurality názorov a vedomie dôležitosti nezávislosti a slobody médií. V predstavách verejnosti sa zafixovalo protikladné vnímanie demokracie a politiky, kým pojem demokracia má pre väčšinu ľudí pozitívny náboj, pojem politika evokuje negatívne reakcie, dominujú kritické názory na politikov ako ľudí s egoistickou motiváciou, nízkou morálkou a nezáujmom o občanov. Znechutenie verejnosti z nekalých praktík politikov a korupčnej politiky, vyvoláva u časti verejnosti nostalgiu za režimom pred roka 1989, keď nedemokratická moc nezaťažovala občanov svojimi spormi a verejnosť bola postavená pred hotové rozhodnutia (Bútorová-Gyarfášová, 2011).

Zastupiteľská demokracia otvorila priestor pluralite názorov a dialógu, čo je charakteristické pre politické prostredie, v ktorom sa uskutočňuje zápas stúpcov rôznych straníckych záujmov. Takýto zápas nie je nijaký nevinný rozhovor ani filozofický seminár, ale je nebezpečne, že do tohto zápasu vstupujú rôzni populisty, ktorí účelovo svojou kritikou útočia proti samotným demokratickým inštitúciám a procesom. Aj nárast internetu znamenal začiatok éry spoločného globálneho komunikovania. Vďaka novým komunikačným technológiám môže človek dvadsiateho prvého storočia nadobudnúť presvedčenie, že nežije v izolácii, a že sa rozširuje priestor jeho osobnej slobody. Elektronická pavúčia sieť omotaná okolo nás, ktorá spája celý svet, ktorej komunikačné kanále nie sú priechné len jedným smerom, ale spájajú nespočetné množstvo vysielateľov a prijímateľov informácií pri neustálej výmene týchto pozícií, ponúka užitočný a významný priestor na rozvoj občianskej spoločnosti. Jej využívanie, ktoré ovplyvňuje najmä myslenie mladej generácie, posilňuje črty modernej spoločnosti, medzi ktoré patrí aj atomizácia a virtuálny svet sociálnych vzťahov. Paradoxom tejto siete je však najmä to, že umožňuje sledovať a komplikovať život riadnym občanom a dá sa ľahko zneužiť na šírenie extrémizmu a davovej psychózy (Katuninec, 2011).

Politici musia byť pod neustálou kontrolou verejnosti. Tá si však musí byť vedomá, že sú do určitej miery aj odrazom jej stavu morálnej úrovne a politika v demokracii ponúka možnosť každému, kto v nej chce pôsobiť a kto v nej chce zaujať zodpovedné stanovisko. V zastupiteľskej demokracii sa neustále objavuje nová nádej na kvalitnú politiku. Politici však v prípade úspešných volieb opantani mocou často opomínajú, že sú zástupcami svojich voličov a majú zodpovednosť za správu vecí verejných, ktorá sa v ich rukách stáva iba nástrojom obyčajných mocenských zápasov a zdrojom finančného obohatenia sa (Katuninec, 2011).

Oprávnené vysoké nároky na politické elity máme už len kvôli tomu, že disponujú mocou. Ekonomické a sociálne problémy, nespokojnosť s korupciou, arogancia finančnej a politickej moci, previazanosť finančného a politického sveta, v ktorej sa najmä politický svet ocitol v podriadenej úlohe, a kríza elít vyvolávajú pocit krivdy a mobilizujú ľudí k protestným akciám. V krajinách Európskej únie sa demokracia, sloboda a ľudské práva zdajú byť niečím samozrejším, ale v skutočnosti sú to stáročiami vybojované a sformované hodnoty. Aj preto si v demokratickom politickom živote musí každý svietiť na ceste svetlom, ktoré si nesie so sebou a vykonávať moc, ktorú v tomto rámci sám má. Demokracia potrebuje úprimných stúpcov (Katuninec, 2011). Je pravda, že ľudia by nikdy nedosiahli to, čo je možné, keby vo svete sústavne nesiahali po tom, čo možné nie je. Aj tí ktorí nie sú ani vodcami, ani hrdinami v tom pravom slova zmysle, musia sa vyzbrojiť takou oduševnenou odvahou, ktorá už teraz dokáže čeliť strokotaniu všetkých nádejí, inak nebudú schopní presadiť ani len to, čo je už dnes možné (Weber, 1990).

Ako sa politická kultúra tvorí? Predpokladať môžeme, že sa v spoločnosti časom tvaruje vo vzťahu k politickému systému a k historickým skúsenostiam. Kultúra sa mení často veľmi pomaly, napriek tomu, že sa striedajú generácie, dochádza k dedeniu politickej kultúry jednej generácie inou, čo nazývame politickou socializáciou. Existuje množstvo prístupov k výskumu politickej kultúry a spor či výskum politickej kultúry patrí antropológii, sociológii alebo psychológii. Má sa skúmať myslenie jednotlivca ale aj skúmať celospoločenské myslenie, ak sa chceme niečo dozvedieť o politickej kultúre. Nemenej dôležitý je i vplyv politickej kultúry na formovanie systému alebo systém na formovanie kultúry, ide tu o obojstranný vzťah vzájomného vplyvu. Niekedy existuje tendencia používať politickú kultúru ako náhradné vysvetlenie javov, ktoré nie sme schopní vysvetliť, preto sa treba vyhýbať používaniu pojmu politická kultúra na všetky politické javy, ktoré vysvetliť nedokážeme.

Použitá literatúra

- ALAN, J. 1995. *Dialogy v občanske spoločnosti*. Praha : SLON, 1995. s. 24.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYARFÁŠOVÁ, O. 2011. *Trendy vo verejnej mienke o voličskom správaní*. Bratislava: IVO, 2011. 270 s. ISBN 80-89345-29-8.
- HUNINGTON, S. 2008. *Třetí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro výskum demokracie a kultúry, 2008. 343s. ISBN 978-80-7325-156-7.
- KATUNINEC, M. 2011. *Zlyhania a nádeje demokracie v Európe*. Trnavská univerzita v Trnave, 2011. 206-2017s. ISBN 978-83-7490-435-3.
- KUSÝ, M. 1997. Stav ľudských práv. In *Slovensko 1996 súhrnná správa o stave slovenskej spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava : IVO, 1997. 363s. ISBN 80-967725-1-1.
- SKOVAJSA, M. 2006. *Politická kultúra. Prístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumaní politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, Nakladatelství Karolinum, 2006. 19-107s. ISBN 80-246-1136-8.
- SOKOL, J. 2007. Ján Patočka a Charta 77. In *Pamäť národa*, no. 2, 2007. s. 81.
- WEBER, M. 1990. *Politika ako povolanie*. Nakladateľstvo SPEKTRUM, 1990. s. 77. ISBN 80-218-0055-0.